

Socialinio darbo indėlis kuriant žmogaus gerovę

Dr. Lijana Gvaldaitė

(Vilniaus universitetas)

(Pranešimas konferencijoje „Socialinių darbuotojų vaidmuo
šiuolaikinėje visuomenėje“. Vilnius, 2006-09-25)

Minėdami socialinių darbuotojų profesinę šventę, turbūt neišvengiamai keliame savo profesijos statuso klausimus. Sąvoka „profesijos“ ir jos dariniai, kaip žinoma, yra kilę iš lotynų kalbos veiksmažodžio *profiteri*, kuris reiškia „pasakyti visiems atvirai, pareikšti, deklaruoti, pripažinti“. Remdamiesi šia apibrėžtimi, galime apibūdinti profesionalų darbuotoją kaip tokį, kuris parodo, pareiškia, kad yra tinkamai pasirengęs vykdyti tam tikrą veiklą ir ją kompetentingai vykdo.

Kai kurios veiklos, įgijusios tam tikrų ypatumų ir požymių, yra laikytinos profesijomis (Galino, 1980). Joms būdinga:

1. sistemingų žinių, įgytų ilgose aukšto lygio studijose, visuma;
2. profesinis autoritetas, kurį lemia įgytos žinios ir praktinės veiklos įgūdžiai bei savarankiškumo kitų profesijų atžvilgiu statusas;
3. geras visuomenės vertinimas ir pripažinimas dėl gerovės jos nariams kūrimo;
4. profesinės etikos kodeksas ir jo įgyvendinimas.

Kokia yra socialinio darbo, kaip profesijos, padėtis dabarties visuomenėje? Visuomenėje, kurioje vis labiau įsivyrąja pelno siekimo logika, netenka reikšmės vertybės, vis labiau skverbiasi susvetimėjimas, vienišumas, socialinė atskirtis, socialinės problemos, kurioms būdingas ne tik ekonominis materialus pagrindas, bet ir jos darosi vis labiau susijusios su santykių sudėtingumu, psichologiniu žmogaus pažeistumu, nebrandumu, neišugdytu gebėjimu atsakingai gyventi, rūpintis savimi bei kitais ir taip toliau.

Ar socialinis darbas Lietuvoje atitinka minėtus profesijos kriterijus? Sakyčiau, kad taip. Nors socialinio darbuotojo profesija dar tik formuojasi, tikrai reikia pasidžiaugti per pastarąjį dešimtmetį įvykusiais nemažais pokyčiais: socialiniai darbuotojai rengiami universitetuose, kolegijose, juose kuriasi atskiros socialinio darbo mokyklos, aiškesnis tampa profesinis statusas.

Be abejo, visi galime pasakyti, kad dar daug kelio reikia nueiti. Turime daug sunkumų – didžiuliai krūviai, maži atlyginimai, trūksta išteklių, klientų problemos tampa vis sudėtingesnės ir kt. Tačiau šiandien būtina įvertinti ir pasidžiaugti „geromis patirtimis“, o jų tikrai yra nemažai. Nepaisant sunkumų, yra daug socialinių darbuotojų, dirbančių profesionaliai, mylinčių savo profesiją, o pirmiausia – žmones, taigi dalyvaujančių kuriant gražesnę, teisingesnę, geresnę visuomenę. Suprantama, kad pirmiausia socialinė gerovė kuriama tiesiogiai dirbant su klientais, nes kiekvienas pokytis žmogaus gyvenime turi atgarsį visuomenėje. Kartu reikia pasidžiaugti tais darbuotojais, kurie įsitraukia į socialinės paramos sistemos tobulinimo, socialinės politikos gerinimo darbą – prisideda kuriant įstatymus, programas, strategijas. Tai yra nepaprastai reikšmingas darbas, sąlygojantis pokyčius tiek mikro-, tiek makrolygmeniu ir išjudinantis visą socialinę tikrovę. Džiugu, kad socialinės paramos sistemoje ir visuomenėje pamažu nyksta socialinio darbuotojo, kaip labdaros ir talonų dalytojo, karitatyvinės veiklos savanorio įvaizdis. Socialinis darbuotojas geba ir gali tikrai daugiau. Pirmiausia jis užmezga ir puoselėja santykį su klientu ir bando tenkinti ne tik jo vadinamuosius bazinius, pirminius poreikius, bet ir pagrindinį – žmogaus vertės pripažinimo poreikį. Tokio pobūdžio darbas yra bene pats didžiausias iššūkis socialiniam

darbuotojui. Juk niekas negali išmatuoti ir pasverti tos jaudinančios žmogaus atsidavimo kitam žmogui, kitaip tariant, meilės, patirties. Bet čia slypi intervencijos kokybės ir sėkmės garantas.

Taip pat norėčiau išskirti keletą sunkumų, su kuriais šiandien susiduria socialinis darbuotojas, siekdamas patenkinti žmogaus poreikius ir kartu veikdamas visuomenėje. Tai nėra moksliniai apibendrinimai, veikiau tam tikros tendencijos, kurios išryškėja šiandien Lietuvos socialinio darbo praktikoje.

1. Socialinės politikos ir teisės aktų prasilenkimas su realiais poreikiais ir socialinio darbo praktika

Turbūt kiekvienas iš savo socialinio darbo patirties galėtume pateikti labai daug tokio prasilenkimo pavyzdžių. Dažnai susidarę sisteminiai barjerai, neatitinkantys tikrųjų žmogaus poreikių, trukdo įgalinti klientą suteikti tinkamą pagalbą, atlikti koordinuotus veiksmus.

Mūsų socialinė politika yra labiau „asistencialistinė“ negu subsidiari. Kaip žinoma, subsidiarumo principas reiškia aukštesniųjų struktūrų ar organų (valstybės, apskrities, savivaldybės) pagalbą žemesniems (asmeniui, šeimai, bendruomenei, nevyriausybinių sektoriaus organizacijoms), skatinant pastarųjų iniciatyvą ir savarankiškumą (Vittadini, 1998). Tačiau subsidiarumas yra ne tik leisti veikti, bet ir padėti veikti, paremti, suteikti išteklių. Vienas iš subsidiarumo pavyzdžių yra valstybinio sektoriaus partnerystė su nevyriausybėmis organizacijomis (NVO). Mūsų šalyje nevyriausybiniis sektorius per pastaruosius metus gerokai susilpnėjo. O šis sektorius galėtų būti reikšmingas potencialas sprendžiant socialines problemas, ir jo stiprinimui valstybė turėtų skirti kur kas daugiau dėmesio. Pravartu pasidžiaugti kai kuriomis bendradarbiavimo programomis (vaikų dienos centrų ir pan.), kurias inicijavo Vilniaus savivaldybė, tačiau kartu reikia pripažinti, kad tai yra tik pirmieji gerosios partnerystės žingsniai. Manychiau, kad didelė problema yra ir ta, kad NVO netampa pripažintais socialiniais partneriais. Yra sukaupta labai daug reikšmingų šių organizacijų patirčių, programų, metodikų, tačiau gaila, kad šiandien daug organizacijų dėl lėšų stokos negali tęsti ir plėtoti veiklų, jose vyksta nuolatinė darbuotojų kaita. Dabar lieka funkcionalios organizacijos, kurios yra pajėgios parengti didžiųjų Europos ir tarptautinių fondų projektus ir juos įgyvendinti. Tačiau ir čia susiduriama su daugybe sunkumų: su sudėtingais projektų valdymo mechanizmais ir reikalavimais (pvz., viešųjų pirkimų srityje), kurie visiškai neatitinka socialinės pagalbos logikos. O pasibaigus projektams, vėl patenkama į užburta ratą, nes sunku užtikrinti veiklos tęstinumą ir atitinkamai darbo vietas darbuotojams.

Galima daryti prielaidą, kad subsidiarios socialinės politikos nebuvimas sąlygoja:

a. biurokratinį (arba formalų) problemų sprendimo būdą.

Tai yra tokios situacijos, kai esame priversti paklusti taisyklėms, naudoti apibrėžtas schemas, įtilpti į standartus ir taip tik atlikti formalumą, o ne spręsti problemas iš esmės, siekdami įvairia-pusiškai padėti žmogui. Pavyzdžiui, pilnametystės sulaukusį jaunuolį, kuris turi išeiti iš globos institucijos, globos įstaigos darbuotojai verčia rinktis profesines mokyklas ne pagal jo norą, bet pagal tai, ar jos galės jam suteikti bendrabutį. Ir iš tikrųjų darbuotojai nekalti, nes taip dirbti juos verčia sistema. Galėtume pateikti ir kitų pavyzdžių.

b. intervencijos fragmentavimą.

Tai yra susiję su poreikių išskaidymu, kuris sąlygoja ir intervencijų suskaidymą. Praktikoje mažai taikomi kompleksinės pagalbos modeliai, dažniau siekiama tenkinti į individualius poreikius: vaiko, neįgalaus asmens, psichinio ligonio, pagyvenusių žmonių ir kt. Mes visada sutelkia-

me jėgas kokiai nors problemai spręsti, tačiau dažnai nekreipiame dėmesio į tai, kad žmogus, kuriuo rūpinamasi, ateina iš kažkur, kažkam priklauso. Jei padedame vaikui, pamirštame, kad jo negalima atskirti nuo šeimos, ištakų, ir kad į pagalbos procesą yra būtina įtraukti jam artimus žmones ir jų supančią aplinką. Ir tai turime daryti pirmiausia ne tik dėl to vaiko, bet ir dėl suaugusių žmonių, kurie galbūt ir nesugeba juo tinkamai rūpintis, bet trokšta būti pripažinti kaip asmenys. Intervencijos fragmentuojamos ir dėl socialinių darbuotojų bei kitų specialistų nemokėjimo dirbti kartu, suderinti veiksmus, dalytis patirtimi. Vis dar pasitaiko atvejų, kad su tuo pačiu klientu ar klientų grupe, to nežinodamos, dirba kelios įstaigos, nes trūksta intervencijos plano, bendro veiksmų koordinavimo. O kartais paprasčiausiai noro dirbti kartu, nes iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad toks darbo metodas sunkina procesą.

1.1. Aiškios socialinio darbo koncepcijos ir metodologijos trūkumas

Šis trūkumas sietinas su profesijos jaunumu Lietuvoje. Aišku, trūksta profesionaliai parengtų metodikų, o ir tos, kurios yra taikomos, atrodo, yra mažai žinomos socialinių darbuotojų bendruomenei. Bet reikia kalbėti ne tik apie tam tikrų žinių ir technikų išmokimą ir įgyvendinimą. Visiems aišku, kad, siekiant tinkamai padėti žmonėms, to neužtenka. Kita vertus, socialinis darbas nėra karitatyvinė ar filantropinė veikla, nors ši samprata apima nesavanaudiškumo dimensiją, be kurios bet koks pagalbos aktas yra neįmanomas. Profesionalas, kuris savo darbe taiko tam tikrą metodą, neišvengiamai susiduria su principų ir vertybių drama. Ir tikrai kiekvienas turi turėti labai aišką poziciją ir tvirtus kriterijus, nes dabarties visuomenėje vyraujantis mentalitetas ne visada padeda susiorientuoti ir priimti geriausius sprendimus. Ir kai taikome konkretų metodą, reikia turėti omenyje, kad dirbame su žmogumi. Man visada iškyla žmogaus sampratos, jo laisvės ir apsisprendimo dilemos. Nes žmogus visada yra daug daugiau negu gali aprėpti kokios nors teorija ar technika. Kiekvienas susitikimas su pagalbos reikalingu asmeniu yra kitoks ir niekada neįmanoma „prikljuoti“ turėtos patirties ir hipotezių ar palyginti jo likimo su Vytauto, Agnės ar Gražinos. Gal bus kažkas panašaus, gal kas nors kartosis, bet visada bus kitaip. Todėl kiekvieną kartą turime patikrinti ir išnaudoti visas galimybes. Į ką reikia atkreipti dėmesį imantis pagalbos? Manau, kad svarbu turėti galvoje globalumą, visuotinumą, t. y. kai taikdami tam tikrą metodą, stengiamės atsižvelgti į visus žinomus tikrovės veiksnius. Pavyzdžiui, kai vaikas iš šeimos perkeliamas į globos instituciją, tai paprastai traktuojama kaip intervencijos pabaiga. O iš tikrųjų darbas tik prasideda ir reikia įgyvendinti veiksmus keliais „frontais“ vienu metu: dirbti su vaiku, jo biologine šeima, mokykla, į kurią vaikas perkeltas, ir pan. Kiekvienu atveju tai nėra tik darbo krūvių ar tam tikros technikos problema, bet ir socialinių darbuotojų požiūrio problema, kuri yra neatskiriama nuo metodologinio proceso. Daug kalbame apie žmogaus įgalinimo metodus, jo kompetencijos įvertinimą ir t. t., tačiau šiandien vyraujantys darbo metodai vis dėlto išeities tašku laiko tai, ko žmogui trūksta, o ne tai, kas jis yra, kokie yra jo visuminiai poreikiai, ką jis gali.

a. redukuotas poreikių interpretavimas.

Atskirai paminėsiu poreikių redukavimą kaip aiškios metodologijos nebuvimo padarinį. Socialiniai darbuotojai dirba su žmonėmis, turinčiais poreikių. Svarbu nepamiršti, kad poreikis pirmiausia yra žmogaus išraiška. Socialinio darbo studentai labai gerai moka paaiškinti A. Maslow žmogaus poreikių piramidę (cit. Jovaiša, 2002). Amerikiečių psichologas išskyrė bazinius ir aukštesnius poreikius ir nustatė tam tikrą jų tenkinimo dėsningumą. Jis pabrėžė, kad aukštesniųjų poreikių negalima patenkinti, kol nebus patenkinti žemesnieji. Tačiau lygindami su savo patirtimi

suvokiame, kad ne visada A. Maslow teorija vienareikšmiškai pasitvirtina. Galime pastebėti, kad yra svarbūs tiek baziniai poreikiai, tiek vadinamieji aukštesnieji, ir kad jie gali būti tenkinami vienu metu. Poreikis yra kokio nors trūkumo išraiška, bet taip pat noras, troškimas, o didžiausias troškimas – būti pripažintam, mylimam, vertingam. Žmogui būdingi abu dalykai – ir trūkumas, ir troškimas. Tokia yra kiekvieno žmogaus struktūra. Jei norime padėti, turime atsižvelgti į abu šiuos dalykus. Kitaip rizikuosime redukuoti patį žmogų. Akivaizdu, kad neužtenka globos institucijų vaikus aprūpinti materialinėmis gėrybėmis, suteikti jiems palankias gyvenimo sąlygas. Kiekvienas vaikas, kaip ir suaugęs žmogus, pirmiausia išreiškia meilės ir pripažinimo poreikį. Nesakau, kad nereikia patenkinti pirminių poreikių ar kad jie yra mažiau svarbūs. Esu įsitikinusi, kad kai poreikiai suvokiami globaliai, įvairiapusiškai, yra kitaip atsakoma ir į smulkius, konkrečius materialinius poreikius.

b. ne pagalbos, o veikiau kontrolės intervencija.

Daugiau kontroliuojame, prižiūrime, matuojame tam tikrais matais ir standartais kliento pasiekimus ar trūkumus, pamiršdami, kodėl susitinkame su juo ir ką reiškia pagalba žmogui, kokia mūsų veiksmo prasmė. Svarbu, kad ir tais atvejais, kai tikrai turime kontroliuoti, kontrolę paversume pagalba. Tai yra įmanoma, kai keičiasi požiūris į žmogų ir socialinį darbą.

c. neteisingas žmogaus savarankiškumo suvokimas.

Vienas iš svarbiausių socialinio darbo tikslų – padėti klientui tapti savarankiškam. Tai yra kiekvieno darbuotojo idealistinis siekis, tačiau ne visada teisingai suvokiamas ir interpretuojamas. Tenka girdėti: „Aš jam viską pasakiau, tegul dabar jis pats tvarkosi“. To ne visada užtenka. Jaunuolis, užaugęs globos institucijoje ir iš jos išėjęs, negali vieną dieną tapti savarankiškas ir visapusiškai pasirūpinti savimi. Jam reikia tam tikro palydėjimo, palaikymo, ugdymo. Šiandien gausu įvairių integracijos į darbo rinką programų, kvalifikacijos tobulinimo kursų ir pan. Tačiau vėlgi tokios programos nebus veiksmingos socialiai pažeistiems asmenims, jei negalvosime apie globalią jų integraciją į darbo rinką, pagalbą jiems. Palaikymą tam tikrą laikotarpį, motyvacijos stiprinimo, savivertės didinimo darbą. Žinome, kad šie žmonės dažnai nedirba arba nesugeba išsilaikyti darbo rinkoje ne dėl to, kad neranda darbo, bet veikiau dėl to, kad nesugeba dirbti dėl socialinio ir psichologinio pobūdžio problemų. Palaikyti, palydėti žmogų jokia būdu nereikia atlikti veiksmus už jį. Tačiau svarbu nepamiršti, kad savarankiškumą žmogus gali įgyti tik per pozityvų ugdomąjį santykį su kitu.

d. bendradarbiavimo, bendros sistemos trūkumas.

Apie tokį trūkumą kalbėjome, kai aptarėme intervencijos fragmentavimą. Šis trūkumas gali atsirasti ir dėl metodologinio pagrindo nebuvimo ir nesuvokimo, kad tai gali tapti efektyvia pagalba priemone. Atrodo, kad bendradarbiavimas yra pats banaliausias darbo metodas, tačiau praktikoje kažkodėl sunkiai įgyvendinamas. O patirtis rodo, kad postūmiai įvyksta tose įstaigose ar organizacijose, kurioms pavyksta į pagalbą klientui ar klientų grupei procesą įtraukti keletą institucijų ar specialistų, sujungti pajėgas.

Žinoma, neužtenka kalbėti apie sunkumus. Kyla pagrįstas klausimas, kokie gali būti išeities taškai, kad galėtume dirbti kitaip. Paminėsiu keletą jų.

Kiekvienos intervencijos išeities taškas – žmogus. Įgyvendinti socialinius projektus suvokiant žmogų kaip centrinį tašką – tai visų pirma reiškia dalytis su juo poreikiais, gyvenimo prasme ir jausti gilią pagarbą jo asmeniniam likimui: poreikio patenkinimas be viso to yra tik gėrio gestas, labiau siekiant pasitenkinimo, arba politinė strategija. Pradėti nuo žmogaus būtų abstraktu, jeigu

į jį nebūtų žiūrima atsižvelgiant į jo pirminius ryšius – šeimą – ir antrinius ryšius – vietinę bendruomenę, visuomenę.

Pozityvumas. Kiekvienas žmogus, kiekviena bendruomenė, nors ir netobuli, yra ištekliai. Šis principas siekia įvertinti ir sustiprinti tai, ką kiekvienas asmuo sukūrė: savo istoriją, esamus santykius, tai yra tą socialinį audinį ir patirties visumą, kurie sudaro jo gyvenimo istoriją. Tai esminis veiklos taškas, kuris pasirenkamas pozityviai suvokiant tikrovę, leidžiančią žmogui pajusti savo vertę, orumą. Ir tuo pat metu skatina jo atsakomybę.

Veikti kartu. Tai yra dirbti kartu su žmonėmis, kuriems yra skirta pagalba, remiantis tais žingsniais, kurie bręsta kartu su jais. Svarbu į pagalbos procesą įtraukti ne tik pačius klientus, bet ir kitus darbuotojus, įstaigas, nes dirbant kartu yra pasidalijama atsakomybe ir rizika, dirbama efektyviau, nors ne visada galime sutikti su daugumos sprendimu. Pagaliau, tai yra gera proga didinti savo kompetenciją, mokytis.

Subsidiarumas, partnerystė, bendruomeninės veiklos plėtotė. Tai reiškia skatinti ir didinti jungimosi į grupes, bendruomenės galimybes, pripažinti, įvertinti pilietinių iniciatyvų kūrimą, NVO, plėtoti tarpinstitucinę partnerystę, siekiant tenkinti konkrečius žmonių poreikius. Socialiniai darbuotojai taip pat gali įsitraukti į šį procesą. Projektas yra socialinis ne todėl, kad yra „dirbama su vargšais“, bet kad siejasi su tikrove ir ją išjudina. Tai tarptautiniame dabarties kontekste apibūdinama skambiu *capacity building* (angl. gebėjimas statyti, kurti) terminu.

Pabaigai norėčiau pasiūlyti A. de Saint-Exupéry žodžius, kurie, manau, atspindi socialinio darbuotojo paskirtį.

*Jeigu nori pastatyti laivą,
nekviesk žmonių
tam, kad jie prineštų medienos
ir kad jiems būtų paskirstytos užduotys.
Bet pirmiausia išmokyk juos ilgėtis jūros,
plačios ir begalinės.*

Taigi mūsų užduotis – išjudinti giluminius žmogaus poreikius, kurie gali būti paslėpti, nematomi, o kartais ir pačiam žmogui nesuvokiami.

Mūsų darbas yra sunkus, bet prasmingas ir be galo žavingas. Galbūt negalime išspręsti problemų, bet tikrai galime nešti grožį ir viltį žmonėms. Tai nėra tik neįgyvendinamas idealas ar pretenzija, bet iššūkis, kuris yra įmanomas kuriant žmogaus gerovę.

LITERATŪRA

1. **Galino L.** *Professionalizzazione/deprofessionalizzazione: il parere del sociologo. CNAIOSS (Italijos nacionalinės socialinės ir sveikatos apsaugos konfederacijos) konferencijos medžiaga.* Milano, 1980.
2. **Gvaldaitė L., Švedaitė B.** *Socialinio darbo metodai.* Vilnius: Spauda, 2005. P. 196.
3. **Jovaiša L.** *Edukologijos įvadas.* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2002. P. 167–182.
4. **Vittadini G.** *Sussidiarietà. La riforma possibile.* Milano: Etaslibri, 1998. P. 65–145.